

PIWONIA

Paeonia

Wstęp. Eksplikacja: Nazwy. Kategoryzacje. Rodzaje. Kolekcje. Wygląd i właściwości. Lokalizacja. Świecenie. Zastosowania praktyczne i obrzędowe, magiczne, lecznicze. Ekwiwalencje. Symbolika.

Dokumentacja: Zagadki. Kolędy. Pieśni sobótkowe. Pieśni i przyśpiewki weselne. Pieśni miłosne i zalotne. Pieśni rodzinne i stanowe. Bajki i anegdoty. Zapisy praktyk. Pisana poezja chłopska. **Bibliografia.**

Piwonia to jeden z najpiękniejszych kwiatów ogrodowych, symbol piękna. W pieśniach ludowych to atrybut panny – gdy jej *wianecek kwitnie jak piwonija*, jest atrakcyjna i gotowa do miłości. Dużymi, najczęściej ciemnoczerwonymi, intensywnie pachnącymi kwiatami piwonii przystraja się ołtarze w kościołach, kapliczki i krzyże przydrożne. Jej płatki sypią dziewczynki przed księdzem, który niesie monstrancję z Najświętszym Sakramentem podczas procesji Bożego Ciała. Dawniej piwonii (korzeniom, nasionom i płatkom) przypisywano właściwości lecznicze: stosowano ją przy braku okresu, padaczce, *febrze* i *przestrachu*. Wierzono też, że wypędza z ludzi nieczyste duchy, chroni przed diabłem i czarownicą.

Na Dalekim Wschodzie piwonie były popularnym motywem dekoracyjnym, wysoko ceniono zwłaszcza odmiany o białych kwiatach i zapachu róży (*Paeonia suffruticosa* i *Paeonia lactiflora*), które uważano za symbole bogactwa i godności Bied Sym 288.

W Japonii piwonia uchodziła za kwiat szczęścia Kop SSym 184.

Według koreańskich mitów kosmogonicznych Miryknim i Sokkanim rywalizowali o władzę nad światem. „Postanowili więc zmierzyć swe siły. I stało się tak, że Sokkanim w czasie snu Miryknima zerwał kwiat piwonii, który zakwitł na jego kolanie, i umieścił go na swoim kolanie”. Dzięki temu Sokkanim wygrał Og Mit 86.

W Chinach piwonia uchodziła za symbol wiosny Lur Przes 239, bogactwa, godności Herd Lek 124 i honoru (z powodu czerwonego koloru kwiata); jej nazwa *meoutan* zawiera w sobie słowo *tan* (cynober), narkotyk nieśmiertelności Chev Dic 4/25.

W starożytnej Grecji peonia była poświęcona bogini Hekate oraz Apollinowi, bóstwu światła Kob SFlor 177. Według greckich wierzeń wzięła swą nazwę od lekarza bogów, Paeona, ucznia Asklepiosa, który przy pomocy jej korzenia wyleczył Hadesa zranionego strzałą Kob SFlor 176; według innej wersji „Plutona rani Herkules, który zstąpił do Hadesu, aby pochwycić Cerbera. Leczy go – ziołami – Pajan, uczeń Asklepiosa, i to skutecznie. Tak bardzo, że wielki Asklepios jest o niego zazdrosny. Wówczas, aby wyzwolić Pajana, interweniuje bóg Podziemi i zmienia go w śliczną, pozbawioną kolców roślinę – peonię” Mac Mit 294. Inny mit opowiada, że Hippolytos, zabity przez konia swego ojca, został przywrócony do życia przez Artemidę właśnie za pomocą peonii Kob SFlor 176–177. Grecy uważali piwonie za roślinę czyniącą cuda Szcześ Roś 250. Według Dioskurydesa, greckiego lekarza i botanika, piwonia zapobiega koszmaram. Podobnie twierdził rzymski historyk, Pliniusz Wört Hoff 6/1699–1700, podob. De Vries Dic 362. Dioskurydes polecał także używać suchego korzenia peonii z winem m.in. przy żółtaczkach, bólach żołądka i gdy kobieta po porodzie nie mogła pozbyć się łożyska. Pliniusz Starszy zalecał ją przeciw krwotokom. Nasiona lub korzenie piwonii noszone na szyi jako amulety miały być skuteczne przeciw bólom zębów Kob SFlor 177.

W średniowiecznym malarstwie chrześcijańskim piwonia była ulubionym symbolem maryjnym – jako „róża bez kolców” Herd Lek 124, Bied Sym 288, tzn. bez grzechu Lur Przes 234, godło wstydu i czystości *Szcześ Roś* 250. Piwonię lekarską (*Paeonia officinalis*) nazywano *Świątą Różą Maryi Panny*, gdyż wyróżniała się intensywną wonią i jako niemająca kolców potwierdzała opinię św. Ambrożego, że w ziemskim raju róże nie mają kolców Krenz 2005, s. 114. Zwano ją *casta herba*, czyli czyste ziele, stąd powiedzenie *zapłonić się jak piwonia*. Symbolizowała także zbawienie Kob SFlor 177.

W Anglii poł.-wsch. (hrabstwo Sussex) naszyjnik z korzeni piwonii zakładano dzieciom, aby zapobiec drgawkom i przyspieszyć ząbkowanie Wat Dic 292.

W Szwajcarii do pierwszej kąpieli dziecka wkładano łodygę piwonii, aby uchronić je przed nocnym zrywaniem się ze strachu; przeciwko strachom i bólom dziecięcym zawieszano dzieciom naszyjnik z siedemdziesięciu siedmiu ziaren piwonii, dlatego piwonię nazywano tam czasem *różą strachów dziecięcych* Wört Hoff 6/1699–1700.

W tradycji niemieckiej używano piwonii jako środka antydemonicznego przeciwko epilepsji (padaczce), w tym celu należało kopać ją przy malejącym księżycu – w lipcu, w niedzielę, w godzinach południowych, według wierzenia szwabskiego – przed wschodem słońca Wört Hoff 6/1699–1700. Uważano, że nie należy nikomu dawać piwonii w prezencie, gdyż ktoś w rodzinie obdarowanego tymi kwiatami zmarłby w tym roku Wat Dic 292. W Niemczech (i na Węgrzech) piwonii lekarskiej używano do „spędzenia płodu” Wiśla 1916/23.

Węgierscy Cygani moczyli liście piwonii z liśćmi oleandru i sporyszu w winie, następnie spożywali je w celach abortyjnych Wat Dic 292.

Według serbskiego podania rosnący na „Kosowym polu” czerwony kwiat piwonii powstał z krwi poległych tam bohaterów i ma mistyczne właściwości Bieg Koleb 446.

W Bułgarii wierzono, że piwonia „pełnia dobroczynną opiekę nad wieśniakiem, zasłaniając go od *samodiw*, *demonów-żmijów* etc., ale także i od pomoru” Mosz Kul 2/330.

* * *

≡ Nazwa *piwonia*, w gwarach również: *piwonija* 2, 3, 4, 10, *piwowonia* Spól Naz 88, *psiwonija* 8, 11, *piwòn* Rog Kasz 113, *piwónka* SCiesz 219, *piwowónka* Pod SGŚ 214, łączona jest z wyrazem *piwo* Malinowski 1885, s. 142, *piwowonia* „niby woń piwa” Bań ES 2/593, podobnie w obrzędzie sobótkowym: dziewczyna ma wianek „z piwonji, że niby piwem wabi do siebie kawalerów” K 2 San 116, zob. także 14. Obok *piwonii* funkcjonuje pierwotna nazwa *peonia* 20, 21 (por. niem. *Päonie*, ang. *peony*) i obydwie wywodzone są z łac. *Paeonia* ‘piwonia’ od grec. imienia *Paion*, przydomka Apollona – lekarza, który miał piwonią wyleczyć Plutona Kreiner 1963, s. 155, podob. Rog Kasz 113.

Inne, rzadsze nazwy synonimiczne P., to:

(a) *pijõnë* Sych SGKasz 7/258 – pożyczka z niem. dial. nazwy P.: *Pijôn* Rog Kasz 114;

(b) *bijon* MSGP 22 – to „przemiana ludowa” grec.-łac. wyrazu *paeonia* pod wpływem czasownika *biję* Malinowski 1885, s. 142, zob. Rog Kasz 114, Dub Ostr 123, por. 11;

(c) *bujõn* (zwykle w l. mn.) Sych SGKasz 1/85, *bujan* Mac ChDobrz 51; *bujõn* to przekształcenie nazwy *peonia* w wyniku skojarzeń z przymiotnikiem *bujny* BorPop SEK 1/164, zob. SPPr 1/439, Malinowski 1885, s. 142;

(d) *tëlpõn* 1, Bąk Kramsk 45 – nazwa przeniesiona na P. z →tulipana Rog Kasz 114;

(e) *jabłõniecznik* – derywat od *jabłõnka* z sufiksem *-(ecz)nik* Rog Kasz 114, być może ze względu na podobieństwo pąku P. do pąków kwiatowych jabłoni;

(f) *zofija* – na Kociewiu Sych SKoc 3/135;

(g) *piotunijá* – w Wielkopolsce, zdaniem Malinowskiego przez asymilację do wyrazu *piotun* Malinowski 1885, s. 142;

(h) *bufan, bufan* – w Opoczyńskim Dej Kiel 20/264;

(i) *róża, róża majowa*, na Lubelszczyźnie wschodniej – ze względu na podobieństwo kwiatów P. i →róży Pelc SGLub 5/398–399, por. *Piwonia to już jest taka róża* TN Śliwnica 1994.

Nazwę *piwonia* nosi również złocień balsamiczny (*Chrysanthemum balsamita*), nazywany także *turecką piwonią* Rog Kasz 114, *piwonią pachnącą* Dwor Maz 122 – podstawą przeniesienia nazwy mógł być silny aromat obu roślin Rog Kasz 115. *Pijoną* nazywano na Kaszubach dalię, ze względu na podobieństwo jej dużych, pełnych kwiatów do kwiatów P. Rog Kasz 46.

↑ P. powszechnie zalicza się do →kwiatów, a ze względu na właściwości lecznicze bywa też nazywana pachnącym →ziołem 10, →ziołem Udz Med 179.

↓ Najbardziej rozpowszechniony gatunek P. to *piwonia lekarska* (*Paeonia officinalis*) Spół Naz 37. Wymienia się również gatunki P. utworzone ze względu na: (a) pochodzenie: *piwonię chińską* Pal Roś 149; (b) czas kwitnienia: *piwonię majową* Nieb Przes 144; (c) kolor kwiatów: *piwonię pąsową* Udz Biec 357.

✚ W pieśni miłosnej wianek z P. i wianki z →ruty uwiję dziewczyna na *zalécanie* 9; w poezji chłopskiej P. jest wymieniana z innymi kwiatami: *różami, lilijami, bławatami, powojami*, które wymroziła *chłodem i lodem* zima 17, →chaber, →lilia, →róża.

⊗ ○ P. kwitnie już w maju Pelc SGLub 5/356. Z okrągłego, grubego pąka, który pęka 4, rozwija się kwiat większy niż inne kwiaty 1, tak duży, że według przyspiewki może usiąść na nim *ptaszek* 6, por. *duży kwiāt ‘peonia’* Dej Kiel 21/267.

Kwiat P. przypomina różę: *To jak różę, ale większe i takie bardzi roztrzypane te kwiaty* Pelc SGLub 5/350; ma barwę ciemnoczerwoną, co potwierdzają fraz.: *czzerwienić/rumienić się/pokraśnić/płonąć jak piwonia* s SFr 1/685, *czzerwony jak piwońka* ‘mocno czerwony’ SGP PAN 5/114. P. miewa także kwiaty białe 7A, 20, 21 i różowe – fraz. *różowy jak piwonia* NKPP czerwony 20, por. *Piwónija ta je taká cyrwóná, biatlá, różowá* Kaś SGO 2/604.

Piwunia pachni jakbi perfuni rozłay, dlatego downi ludzie sioli piwunijom w *“ogrudkach dlo zapachu* SGP PAN/K.

Pijönë to są piäknë kwiatë, ale długo w wodze nie trzymają, le chutko [= szybko] opådają Sych SGKasz 7/258, podob. *Piwonijo pryndko oblatuje* Kaś Podh 8/117.

△ P. sadzono (i sadzi się nadal) w *ogródeczkach* 12, 13, o które dbały panny 18 lub młode mężatki; jeżeli w kwiatowym ogródku nie było P., córka gospodarza nie miała szacunku u chłopców Or L 1929/112. Niekiedy P. sadzono także na *grobach* ZWAK 1885/34.

● Wianki z P. przynoszono do kościoła w Boże Ciało K 15 Poz 128, w oktawę Bożego Ciała Karw Dobrz 202 do święcenia.

♣ Zastosowania praktyczne i obrzędowe. Okazałe, barwne P. pełnią przede wszystkim funkcję dekoracyjną: robi się z nich bukiety 21; to kwiat *do ołtarza* PSL 1963/2/105; białymi P. strojono *ołtarzyki Matki Boskiej, co przy krzyżach*

przydrożnych były Nieb Przes 143; por. *Piykne cyrwone piwonije zawse my na Boze Ciało do kościoła nosyli* Kaś Podh 8/117. Płatki P. sypały, i sypią nadal, dziewczynki podczas procesji Bożego Ciała powsz., może dlatego w wierszu Pocka P. są *błogostawione i święte* 16.

P. znajdowały się w bukiecie panny młodej Fisch Roś 449, ozdabiały zawiązane na głowie chustki druchen ŁSE 1984/33, a także bramy wjazdowe gospodarstwa, w którym mieszkała panna młoda Klepacki 2016, s. 82. W czasie uczty weselnej ściany domu były ozdabiane *choiną* ubraną w P. Fisch Roś 449.

W noc świętojańską dziewczęta wily wianki m.in. z P., puszczały je na wodę i śpiewały pieśni ŁSE 1962/136, np. *Jest tu we dworze nadobna Margosia. Ma wianecek z piwonije, kawalerzy piją u niej* 3.

Kwiat P. to ozdobny ornament wyszywany np. na góralskich gorsetach Kaś Podh 8/117, malowany na kredensach PSL 1970/1/12 i skrzyniach Dubiel 1963, s. 214.

♣ Zastosowania magiczne. Dawniej uważano, że „o samej północy po spaleniu *sobótki* należy pójść zupełnie nago i tak, by nikt się tego nie domyślał, do ogrodu, gdzie kwitnie piwonia, lub do lasu, gdzie jest paproć. Tak piwonia, jak paproć mają mieć w wigilię św. Jana kwiat biały. Kto taki kwiat dostanie, wie wszystkie tajemnice” Lud 1898/321.

Sądzone, że „duchy nieczyste z ludzi wygania korzeń piwonii podany w trunku, albo niem podkurzać opętanego jest rzecz pewna y doświadczona” K 2 San 252, podob. ZWAK 1895/55, Lud 1948/273; P. z bylicą „(zmieszana w proszku) czary, wszystkie gusła czarownic ... odgania” K 2 San 252. W okolicach Lipna uważano, że P. chroni przed diabłem i czarownicą Kom PAE 6/200.

♣ P. miała liczne zastosowania w ludowym lecznictwie. W okolicach Płocka panowało przekonanie, że noszenie przy sobie korzenia P. przenosi choroby na inną osobę Fisch Roś 448.

Przy bólu głowy pito herbatkę z czerwonej P. Łęga Świec 138, podob. Pal Roś 149.

Na chore oczy przykładano płatki P. zebrane w Boże Ciało, *to miało pomóc* Kaś SGO 2/38.

Aby wyleczyć *febrę*, pito wywar z kwiatów P., które rzucano pod nogi księdzu w czasie procesji Bożego Ciała Udż Med 179.

P. używano na „kaszel i kurcze” Köhl Naz 72.

Aby „uspokoić serce”, pito herbatkę z P. Or L 1935/156, podob. Wisła 1894/141, Sych SGKasz 5/37.

Przy bólach żołądka stosowano wywar z korzeni P. lub jej kwiatów Kuź Przew 67. *Na begunkã – telpõnowi korzèn je dobri* Sych SGKasz 5/341.

Rany zasypywano proszkiem z suszonych płatków P.; wysypkę okładano listkami P. Fisch Roś 448.

Przy *postrzale* chore miejsce okadzano P. święconą w wiankach w oktawę Bożego Ciała Pół Opol 29.

Przy padaczce chory pił odwar z bulwy P. Plesz Między 127. Przeciw *niemocy świętego Walentego* [= padaczce] radzono też zawiesić na szyi „korzenie i nasienie piwoniej, a to wtenczas kopanej, gdy księżyc schodzi, przed ostatnią kwadrą” Bieg Lecz 204. Twierdzono, że dzieci mające *wielką chorobę* [= padaczkę] leczy pokarm

mamki, która piła P., by zaś ochronić je od tej choroby, wieszano im na szyi korzeń P. ZWAK 1895/55.

Odwar z kwiatu P. piły kobiety „na pobudzenie regularności” Plesz Międz 127. *Piwonia ta majowa to od krwawień były płatki zaparzane, dla kobiet takie lykarstwo* Pelc SGLub 5/356, podob. Nieb Przes 144.

Aby pozbyć się płodu, kobiety piły odwar z P. pąsowej Udz Biec 357, wywar z korzenia P. Pół Opol 96; sądzono, że sam zapach kwiatu P. sprowadza poronienie ZWAK 1895/55.

Od *konwulsji* [= drgawek] kąpano dzieci w odwarze z suszonych płatków P. Wisła 1903/443; dawano im pić wywar z korzeni P. Wisła 1891/507; wkładano na szyję (po uprzednich zabiegach magicznych) pokrojone na talarki korzenie P., nanizane na grubą nitkę 15. Uważano, że P. gotowana z mlekiem zapobiega *konwulsjom* Wisła 1894/141.

P. kadzono *złęk* [= uraz psychiczny będący następstwem nagłego i silnego przestraszenia się] Or L 1934/143; por. *W Boże Ciało z procesyi to bardzo zbiyrajo po ziymy te piwónije i to jes dobre na zlynk* Kaś SGO 2/38. Uważano, że od *przestrachu* chroni położnicę położona pod jej głowę P. (z korzeniem), zaś „czary, gusła i przestrchy odpędza dzieciom do kolebki włożony” kwiat P. ZWAK 1895/55, podob. K 15 Poz 72.

Leczenie zwierząt. Odwar z liści P. był stosowany jako środek przeciwko biegunce u świń Lud 1932/94. Odwar z ziół – w tym P. – święconych na Boże Ciało dawano pić krowie po ocieleniu Fisch Roś 448.

≈ W pieśniach sobótkowych i miłosnych wianek z P., który ma/wije dziewczyna, funkcjonuje wymiennie z wiankiem z *leliji* 3, z *powoju* 9, →wianek *lelijowy*. Gdy *najmilsza* ma wianek z *psiwoniji* lub z *rónienecku* – chłopca nazywa *miłym*, *Janeczkiem*, gdy z *rózy* – *potłukancem*, a gdy z *pokrzywniku* – *kurewnikiem* 8, →rumianek.

✠ P. to atrybut *dziewczyny*, która jest gotowa do miłości 3, 4, 8, 9; w pieśni dziewczyna wydała się, bo ją *zaswędziało pod brzuskiem gniozdecko*, a *wioneczek* jej kwitnie *jak piwonija* 5.

P. jest także symbolem *piękna*, zarówno chłopca 7A–B, jak dziewczyny 3, 8; ogólnie *szczęścia* 2, 18, 21.

DOKUMENTACJA

ZAGADKI

1 – *Trzë tēsące kwiātōw, a jeden tēlpōn* [= piwonia], *co to je?* ⟨Gwiāzdē i miesąc⟩. Sych SGKasz 7/324.

KOLEĐY

2 – *Stoi chałupina płotem opleciona, a w tej chałupinie nadobna dziewczyna. Siedzi przy stoliku, chusteczkę wyszywa, bo się dziś wieczór kochanka spodziewa. Przyszedł Jasieńko, zapukał w okienko, wyjął z kieszeni butelkę wina. Pij, Kasio, wino na pół ze złotem. Zobacz me serce, jakie jest słodkie. A gdy to mamcia zobaczyła, tę młodą parę pobłogostawiła. Niech was błogostawi Jezus, Maryja, wyście dziś w szczęściu jak piwonija.* Kot Rzesz 134.

PIEŚNI SOBÓTKOWE

3 – *O biały Janie, przyjeżdżaj do mnie! Jeżeli się chcesz ożenić, ja ci zonkę naraje, mój biały Janie! ... Jest tu we dworze nadobna Margosia. Ma wianeczek z piwonije, kawalerzy piją u niej, mój biały Janie!* K 2 San 114, war.: Wisła 1891/37, Wisła 1897/377, Wisła 1899/664, K 2 San 121; *Ma wianeczek z piwonije, z chłopcami-ci go przepije.* K 20 Rad 119; por.: *Jest tam u Cieplickich nadobno Marysia, o biały Janie! Ona ma wianeczek z leliji, bo je z dobry famieliji, o dobry Janie.* Bart PANLub 1/461, tamże warianty.

PIEŚNI I PRZYŚPIEWKI WESELNE

4 – *Rozkwitają róże, piwonija pęka, poszłabym za ciebie, ale ci się lękam.* Płat Krak 311.

5 – *Wydałaś się, Zosiu, przegińska dziewczeczko, bo cię zaswedziało pod brzuskim gniozdecko. Pod brzuskim gniozdecko, szesnaście lat mija, wioneczek ci kwitnie jak piwonija.* Płat Krak 398.

6 – *Leci ptaszek, leci, "usiad na piwonji, ładny ten muzykant, co gra na harmonji.* Bart PANLub 3/206, tamże warianty, nadto LL 1996/2/37.

PIEŚNI MIŁOSNE I ZALOTNE

7 A – *Mom ci jo Jasinka, mom ci jo, mom ci jo, jako w ogródecku biało piwonijo.* Stoin Żyw 226.

7 B – *Mom sobie chłopaka jak piwowonijo, ale mi go gani cało parafijo.* Płat Krak 295.

8 – *Pytom cie się, ma nonilso, z czego wionek mos. Z psiwoniji, o mój miły, czemu sie pytos? ... Z rónienecku, mój Jonecku, z czego sie pytos? ... Z róży krancu, potłukancu, czego sie pytos? ... Z pokrzywniku, kurewniku, cego sie pytos?* Krzyż WiM 3/127.

9 – *A pod borem fijołeczki, pójdę ja na nie, uwiję ja stéry wianki na zalécanie. Jeden z ruty, drugi z ruty, trzeci z piwonią, a mám ci ja stéry wołki na swojóm stajniq. ZWAK 1880/241; por.: Sq (tam) w lesie fijołeczki, pójdziema na nie; uwijema cztery wianki na darowanie. Jeden z ruty, drugi z ruty – trzeci z powoju, mam ci ja te stery wołki na swoim staniu.* K 6 Krak 108.

10 – *Piwonijo ślicnie bujo, to pachnuce ziele, nie kochaj sie, moja panno, w kawalerach wiele.* SGP PAN/K; por.: *Rozmaryjan i lelija to pachniące ziele, nie rozmawiaj, grzeczna panno, z kawalerem wiele.* Bart PANLub 4/448.

PIEŚNI RODZINNE I STANOWE

11 – *Ach, ty moja psiwónijo, za co mnie mój munż tak bijo. Zamknij pysk, nie mów nic, nie bendzie cie twój munż bić. Ach, ty moja piwonija, co zarobi, to przepije. ... Co zarobi, to przepije, przyjdzie do dom, syna bije. Jaki ojciec, taki syn, jakie grzewo, taki klin. Ach, ty moja piwonija, twa dorada mi niemiła, ojciec złodziej, a syn kradnie, ludzke dobra schowa ładnie.* Krzyż WiM 4/208, por. bajki i anegdoty nr 13.

12 – *W moim ogródeczku piwonija pęka, aż sie tego dworu moje serce lęka. Nie tak tego dworu, jak ciężkiej roboty, tylko te pieniążki dodajo ochoty.* Brzus Pieś 224, war. Bart PANLub 5/80.

BAJKI I ANEGDOTY

13 – *Było sobie małżeństwo, co się bijało. Ona dużo mówiła. Chłop tego nie znoślił, nie lubił. Za to żonę bijał. Razu pewnego żona zwróciła się do babki o radę: – Babko, chłop mnie bija! Co mam robić? Doradźcie! – Wiecie, co wam powiem – rzekła rezolutnie staruszka – czy macie piwonie w ogródeczku? – Mam! Babka wzięła ją za rękę i poszła z nią do ogródka. – Słuchaj, jak chłop będzie wracał z pola, to nachyl się nad piwonią i mów głośno: „Piwonio, piwonio, bo mnie chłop bardzo bija”. Tymczasem babka ukryła się w krzakach. Chłop wraca. Ona tak mówi, ale zmienionym głosem, niby chłopskim: – A, babo, milcz, to ci chłop nie powie nic! Odtąd zmieniło się w chałupie tych ludzi. Baba już nie pyskowała ... panuje między nimi zgoda. Wojew Opocz 134; por. Krz PBL nr 1479, pieśni rodzinne i stanowe nr 11.*

14 – *Jeden górnik chcioł roz bardzo uczenie godać. Pytają go koledzy: – Wojtek, co to jest biologia? – No to jest jak sia kaj chaja [= kłótnia, bójka] robi i sie bija! – A co to jest piologia? –*

Na to wtedy jak sie dwóch zejdzie na piwo! – Nie – padają koledzy – wtedy to jest piwonia. Sim Bery 192.

ZAPISY PRAKTYK

15 – Płacz dzieci bywał bardzo gwałtowny. Targały nimi często konwulsje; wtedy [płacze] jakby malały. Należało takie prawie już nieprzytomne dziecko położyć na progu, przycisnąć je kolanem i następnie rozedrzeć na nim koszulkę. Potem położyć do kołyski, a pod nią kopać motyką i bacznie uważać (było to możliwe wówczas, gdy w izbach były wyłącznie gliniane klepiska). Każde znalezisko (węgielek, drewnienko, kostka) natychmiast trzeba było spalić w ogniu. Następnie należało pokroić na talarki uprzednio przygotowane korzenie piwonii, naniznąć je na grubą nitkę i nałożyć na szyję dziecka, aby nosiło je aż do zaśnięcia. Kot Urok 83.

PISANA POEZJA CHŁOPIŃSKA

16 – *byłem raz w owym najcudniejszym raju / ... / gdzie zmarłych kwiatów dusze przebywają / siedząc na tronach całe w gwiazdach zorzach / błogosławione i święte piwonie / w nagrodę za swe ziemskie barwne trudy / przy swoich tronach w złotystym wazonie / hodoją sobie – jak my kwiaty – ludzi / a kiedy serce takiego człowieka / zjaśni się szczęściem rozśpiewa miłością / dusza piwonii słodko się uśmiecha / i twarz jej zakwita urodą boską* Poc Poez 190.

17 – *Hej, hej! miłyż, mocny Boże! / Pobladły, opadły / Woniejące róże. / Hej, hej! zwiędły kwiaty moje! / Lilije, piwonije, / Bławaty, powoje. / Hej, hej! przyszła zimy siła / I chłodem i lodem / Kwiaty wymroziła.* [A. Kucharczyk] Pig Wyb 160.

18 – *Na zawsze pozostanie mi w pamięci / mój dziewczęcy ogródek maleńki. / ... / W środku białe, różowe, peonie, / na grządkach jak wstążkach / tulipany, krokusy, bratki / stokrotki, astry, niezapominajki.* [M. Jeznach] TL 2002/1–2/41.

19 – [Kaszubski obrzęd ścinania kani:] *Święty Janie! / Zetną kanię / Pasterz królem – pasterz – sędzią / Pasterz katem wnet tu będzie / Kania żywa / kania żywa / kania z gliny. ... / Cieszą się na sąd dziewczyny / Tak więc z króla nakazu / Pasterz ją sądzi z odrazą / Kat już ścina mak czerwony / Lub piwonię z gwoździa brony / O, jak krwawo świeci szabla / kiedy głowa kani spada!* [B. Fac] Samp Sab 28.

20 – *Jakże tu swojska / Każda ścieżka / Jakże przyjazny / Każdy kamień / W kropelkach rosy / Biel peonii / Róże zakwitły / Barwną gamą* [S. Szymbor] Niew Pył 208.

21 – *Białe peonie zastałam na stole, / długo patrzyłam, jak zmieniają odcień. / Były błękitne i lekkoróżowe, / a w splocie płatków lśniły szmaragdowo. / Białe peonie na małym stoliku, / tchnące zadumą w niewinnym spojrzeniu. ... / Do ust je tulę, głaszczę białą dłoni / te z piór anielskich bukiety marzenia. / Białe peonie jak liryczne wiersze, / pohaftowane rymem w równe strofy. ... / Można je nazwać jednym słowem: szczęście, / bo w nich odnajdziesz szczęścia okrusz.* Zielińska 1982, s. 69.

BIBLIOGRAFIA: Bied Sym 288; Bieg Koleb 446; Chev Dic 4/25; De Vries Dic 362; Dubiel Ludwik, *Ludowe skrzynie malowane na Górnym Śląsku*, [w:] *Prace i materiały etnograficzne*, red. Stanisław Bąk, Wrocław 1963, t. XXIII, s. 171–243; Herd Lek 124; Klepacki Piotr, *Rośliny użytkowe w Puszczy Knyszyńskiej i Beskidzie Niskim*, „Etnobiologia Polska” 2016, t. 6, s. 31–116; Kob SFlor 176–177; Kop SSym 184; Kreiner Jerzy, *Słownik etymologiczny łacińskich nazw i terminów używanych w biologii i medycynie*, Warszawa 1963; Krenz Marianna, *Średniowieczna symbolika wirydarzy klasztornych*, Kraków 2005; Lur Przes 234, 239; Mac Mit 294; Malinowski Lucyjan, *Studyja nad etymologią ludową*, „Prace Filologiczne” 1885, t. 1, s. 134–158; Mosz Kul 2/330; Nowiński Marian, *Dzieje roślin i upraw ogrodniczych*, Warszawa 1977; Og Mit 86; Szcześ Roś 250; Wat Dic 292; Wört Hoff 6/1699–1700; Zielińska Cecylia, *Białe peonie*, wstęp i wybór Roman Rosiak, Lublin 1982.

→ CHABER, KWIAT, LILIA, RÓŻA, RUMIANEK, RUTA, TULIPAN, WIANEK LELIOWY, ZIELE, ZIOŁO.

Anna Kaczan